तिभिः" इति। गौणकालेऽप्यसम्भवे यमः "दिवोदितानि कर्माणि प्रमादादकृतानि चेत्। पूर्वस्याः प्रथमे यामे तावत् कुर्यादुयथाक्रमम्"। अत्र मुख्यकालानुरोधात् सायंसन्ध्योपासनं पूर्वं कृत्वा "आगन्तूनामन्ते निवेश." इति न्यायेनातीतकालं कर्म पश्चात् कार्यमिति न्यायतः प्राप्तं तस्य निषेधार्थं यथाक्रममिति वचनमिति। "दिवोदितानि कर्माणि प्राप्नुवन्तीतराणि च। दिवोदितानि कृत्वैव विदध्यादुत्तराणि तु" मदनपरिजाते वसिष्ठोक्तेः। सूतके विशेषः सूतके इत्यनुवृत्तौ "अवगाहं ब्रह्मयज्ञं सौरजप्यञ्च वर्जयेत्" इति "स्नानं सन्ध्यां त्यजन् विप्रः सप्ताहाच्छूद्रतां व्रजेत्। तस्मात् स्नानञ्च सन्ध्याञ्च सूतकेऽपि न सन्त्यजेत्। सूतके मृतके चैव सन्ध्याकर्म समाचरेत्। मनसोच्चारयेन्मन्त्रान् प्राणायाममृते द्विजः" इत्यनयोरविरोधात् न मानससन्ध्यानिषेध इति कल्पतरुः। किन्तु प्राणायाममन्त्रा मनसापि नोच्चार्या इत्यर्थः। पैठिनसिस्तु "सूतके सावित्र्याञ्जलिं प्रक्षिप्य प्रदक्षिणं कृत्वा सूर्यं सन्ध्यायन्नमस्कुर्यात्" इत्यर्घ्यदानान्तां सन्ध्यामाह। अन्ये तु तच्चार्घ्यं वाचा गायत्रीं दद्यादर्घ्यांश्चीनपि। अष्टविंशतिकृत्वोऽत्र गायत्रीं मनसा जपेत्" इति गायत्रीजपमप्याहुः। "सूतके कर्मणां त्यागः सन्ध्यादीनां विधीयते" इति यद्यपि सन्ध्यायानिवृत्तिः श्रूयते तथाप्यञ्जलिप्रक्षेपादिकं कार्यम्। "सूतके सावित्र्या चाञ्जलिमञ्जलिं प्रक्षिप्य प्रदक्षिणं कृत्वा सूर्यं ध्यायन्नमस्कुर्यादिति" पैठिनसिस्मरणात् इति मिताक्षरा सन्ध्यादीनामप्यपवादमाहापरार्के पुलस्त्यः "सन्ध्यामिष्टिं चरुं होमं यावज्जीवं समाचरेत्। न त्यजेत् सूतके वापि त्यजन् गच्छेदधो द्विजः। सूतके मृतके चैव सन्ध्याकर्म समाचरेत्। मनसोच्चारयेन्मन्त्रान् प्राणायाममृते द्विजः"? । यत्तु चन्द्रिकायां जाबालः "सन्ध्यां पञ्च महायज्ञान् नैत्यिकं श्राद्धकर्म च। तन्मध्ये हापयेत्तेषां दशाहान्ते पुनः क्रिया" यच्च संवर्तः "सूतके कर्मणां त्याग सन्ध्यादीनां विधीयते" यच्च विष्णुपु० "सर्वकालसपर्या तु सन्ध्ययोः पार्थिवेष्यते। अन्यत्र सूतकाशौचविभ्रमातुरभीतितः" इति। तत् संस्पर्शसन्ध्यानिषेधपरम्। "अर्घ्यान्ता मानसी सन्ध्या कृतपादविवर्जिता" इति शुद्धिदीपे व्यासोक्तेः। पैठीनसिस्त्वत्र सन्ध्योच्चारणमप्याह" सूतके सावित्र्याञ्जलिं प्रक्षिप्य सूर्यं ध्यायन्नमस्कुर्यात्"। प्रयोगपरिजाते भरद्वाजोऽपि "सूतके मृतके कुर्यात् प्राणायाममन्त्रकम्। तथा मार्जनमन्त्रांस्तु मनसोच्चार्य मार्जयेत्। गायत्रीं सम्यगुच्चार्य सूर्यार्घ्यं निवेदयेत्। मार्जनं तु न वा कार्यं सुपस्थानं न चैव हि"। इत्येवं मिताक्षरापरिजातादौ अशौचे सन्ध्याकरणविशेषस्योक्तेः गौडानां तदनाचरणमनाचार एव तस्य श्रौतत्वेन कृत्वा बाधानुचितत्वादपि मिताक्षराद्युक्तं युक्तमिति दृष्टव्यम्।

प्रातःसवन न० सवनं यज्ञाङ्गकर्मभेदः सोमाभिषवादि प्रातः कर्त्तव्यम् सवनम्। प्रातःकर्त्तव्ये यज्ञाङ्गकर्मभेदे। अत्र प्रातःसव तत्रार्थे पु०।

प्रातःस्नान ७त०। प्रातःकर्त्तव्ये जलावगाहनादिरूपे स्नाने तस्य कर्माङ्गतायुक्तं गरुड़पु० "ऊर्ध्वं काले तु संप्राप्ते कृत्वा चावश्यकं बुधः। स्नायात्तदीषु गुह्यानु शौचं कृत्वा यथाविधि। प्रातःस्नानेन पूयन्ते येऽपि पापकृतो जनाः। तस्मात् सर्वप्रयत्नेन प्रातःस्नानं समाचरेत्। प्रातःस्नान प्रशंसन्ति दृष्टादृष्टशुभं हि तत्। सुखसुप्तस्य सततं लाभाद्याः संभवन्ति हि। अतो नैवाचरेत् कर्मोत्थितस्य स्नानमादितः। अकस्मोः कालकर्णौ च दुःस्वप्नं दुर्विचिन्तितम्। प्रातःस्नानेन पापानि धूयन्ते नात्र संशयः। न च स्नानं विना पुंसां प्राशस्त्यं कर्म संस्कृतम्। होमे जप्ये विशेषेण तस्मात् स्नानं समाचरेत्। अयत्नावश्यकस्तु स्नानमस्य विधीयते"।

प्रातःस्मरणीय त्रि० ७त०। प्रातःकीर्त्तनीये देवादौ पुण्यचरिते। प्रभातशब्दे ४४७५ पृ० दृश्यम्।

प्रातर् अव्य० प्र+ऋत—अर्। १प्रभाते अमरः "प्रातःकालो मुहूर्त्तो स्त्रीनि"ति स्मृतेः २सूर्योदयावधिमुहूर्त्तकाले च

प्रातर त्रि०प्रकृष्टं चातरो यत्र। प्रकृष्टातरूपतरूपपथ्रयुक्त देशे ततः ऊर्ध्वाश्वा०चतुरर्थ्यां ऋण्। प्रातरीय तस्मादूरदेशादौ त्रि०।

प्रातरत्तक पु० सर्पभेदे भा०आ० ५७अ०।

प्रातरनुवाक पु० प्रातःपाठ्ये अनुवाके वेदांशभेदे यज्ञे "प्रातरनुवाकं जपेदुपासीत" छान्दो० ३।११।५ "पुरा प्रातरनुवाकस्य" छा०उ० "प्रातरनुवाकस्य प्रारम्भात्" भा० "अप्रगीतमगृह्यातं यज्ञं यत् प्रातःकाले यज्यते प्रातरनुवाकस्येति यावत्" आनन्द०। [त्रिका०

प्रातराश पु० अश+भावे घञ् ७त०। प्रातःकालिके भोजने

प्रातर्गेय पु० प्रातर्गेयमस्य। १स्तुतिपाठके त्रिका० २प्रातःकाले गातव्ये सामादौ च त्रि०।